

Dr. P. K. BULAT: PUČKO PRAZNOVJERJE I MITOLOGIJA.

Narodoslovna nauka t. j. etnologija bavi se izučavanjem postanka i razvoja naroda kao skupnih organizama i temelji svoje izvode i zaključke uz pripomoć antropologije, uglavnom na jeziku, umjetnosti, društvenom životu, običajima i religiji prostoga t. zv. primitivnoga puka. Imajući pred očima posebno slovjensku etnologiju i u koliko ova hoće da ispituje postanak jedinstvenog slovjenskog rasnog ogranka u arijskoj prazajednici, a zatim međusobno grananje slovjenskih plemena na osnovi religije prostoga puka, to će ova znanost morati da posegne u prvom redu za slovjen-skom mitologijom i onim, što mi danas obično zovemo pučkim prazno-vjerjem.

Mi imamo slovjensku mitologiju! Uz pripravne radove jednoga Afanasjeva, Potebnje, Veselovskoga, Kreka, Košt'ala, Polivke, Jagića, Zibrta, Brücknera i dr., među kojima ne smijemo zaboraviti ni Nodila, dali su nam najprije češki naučenjaci i ozbiljnije sistematske i na naučnom osnovu građene prikaze slovjenskog Olimpa, na pr. Máchal i Niederle, uz koje treba da spomenemo i Francuza Leģera. Nego, uza sve natpise, kao: slovenské bájosloví, La mythologie slave i sl. mi bismo se varali, ako bismo u pome-nutim djelima tražili slovjensku mitologiju u smislu, kako smo navikli po-mišljati nama po duhu našeg uzgoja najbližu mitologiju grčku i rimsku. Pa to je i posve naravno. Grčka je i rimska mitologija u redakciji, u kojoj je nama historijom sačuvana, produkt i rezultat napunog kulturno-socijalnog razvoja dviju rečenih antičnih nacija u pogledu religijskom, a o kakvim pa i približno analognim kulturno-socijalnim prilikama Slovjena u doba, iz kojeg potječu vijesti o starijim njihovim božanstvima, ne može, dakako, biti ni govora. I onda dosljedno, kad se govori o slovjen-skoj mitologiji, treba biti unapred načistu i ne uzimati je u uobičajenom i popularnom smislu mitologije naroda sa staroklasičnom kulturom. Ni zapadni susjedi Slovjena, Germani, koje je historija gurnula znatno pred Slovjene i o kojima je već stari svijet vodio računa kudikamo više nego o tihim miroljubivim slovjen-skim masama razasijanim po istočno-evropskim predjelima, ni oni ne mogu niti izdaleka da pokažu na neku mitologiju u gornjemu smislu. Zato uvaženi njemački mitolog E. Mogk s pravom opaža, da su u bludnji oni, koji drže, da je ikada postojao u vjerskom životu starih Germana Olimp na način, kako ga na pr. slika Snorri u svojoj Eddi, nego da je to radije djelo zami-šljeno u mašti istraživača i rekonstruisano prema uzorima mitologijskih sistema, koji su otprije bili poznati i koji su kod drugih naroda, u prvom redu kod Grka i Rimljana, bili rezultati životnih religijskih prilika. I Ger-mane, kao i Slovjene, spriječilo je u njihovu autentičnom svestranom kul-turnom razvoju kršćanstvo, a u prvom je redu ono prekinulo u njih nit s ob-zirom na razvoj prirodnoreligijskog života i osjećanja. Supranaturalizmom nošeno kršćanstvo sudarilo se ovdje s religijom građenom na čisto pri-rodnom osnovima, i to s takovom, koja se daleko još nije dovinula gornjih

stepenica, kao što je to, recimo, bio slučaj kod sudara kršćanstva s religijom Atene i Rima. U sudaru s Olimpom i Kapitolom vidimo, da kršćanstvo vodi mnogo ogorčeniju i bezobzirniju borbu i traži da ih ruši bez smiljenja, dočim ondje, gdje je kršćanstvo zateklo prirodnu religiju u neodređenoj i manje antropomorfski usavršenoj formi, ne bori se tako radikalno, nego s njome lakše i češće sklapa kompromise. U tome je zapravo sadržan i razlog, zašto se t. zv. pučko praznovjerje mora dovoditi i faktično dovodi u svezu s mitologijom.

Kršćanstvo je naime zbog netom pomenutog ne uvijek radikalnog istupa u borbi oko duševnog podjarmljivanja i osvajanja primitivnijih varvarskih naroda i njihovih kultura omogućilo, da bivši pogani ponesu sa sobom u kršćansku zajednicu dobar, dapače najveći dio svoje prirodnoreligijske baštine i prošlosti. Kršćanstvo, dakako, uza svu svoju doktrinu o jednom prvom uzroku i sačinitelju svega, nije to učinilo s razloga, kao da ono, što novi obraćenici sa sobom donose, samo po sebi spada također i u kršćansku riznicu, nego je to bila stvar taktike, osnovane na dobro izmjerenoj i shvaćenoj psihologiji koliko primitivnoga čovjeka svakoga za se, toliko i na psihologiji masâ prostoga puka. Da je pak zbilja tako bilo, najbolje nam svjedoči dalji razvoj, koji nam je historija zabilježila o međusobnom odnošaju kršćanstva prema pomenutom i u njegovoj kući nekako udomljenom, nazovimo ga, starom poganstvu. Kad je naime kršćanstvo već učinilo prvi korak i prve uspjehe postiglo tim, što je pokrštenim varvarima udarilo svoje ime, počela je unutarinja borba i oko faktične asimilacije. S jedne strane mase mladih varvarskih naroda s tradicijama sraslim sa njihovom prirodom, na pr. s vjerovanjem u kućne bogove i kultom predaka, s obožavanjem i iskazivanjem časti demonima u zraku, vodi, šumama i uopće prirodnim pojavama, od kojih se je primitivni čovjek vidio i osjećao zavisnim skoro na svakom koraku bilo kao pojedinac, bilo kao član obitelji ili veće zajednice, a s druge strane nova vjera s učenjem o Boгу-čovjeku i s vjerskim supranaturalističkim zasadama, koje, što vremenom dalje od prvih početaka, to svojom formom i službenom egzegezom pokazuju sve veći i veći kontrast s gornjim prirodnoreligijskim nazorima, Već upućeno divergiranje raslo je sve više i više, dok se u ranijem srednjem vijeku, baš u doba bližega upoznavanja Slovjena, a i drugih njihovih susjeda s kršćanstvom, nije razbuknjela otvorena ogorčena borba s poganstvom, osobito sa strane službene reprezentacije pojedinih kršćanskih organizacija. Ta je borba poprimala još nesimpatičniji izgled, kada je slučajno službena kršćanska strana potpala pod utjecaj kakovih drugih interesnih sfera, recimo političke i gospodarske naravi i već javne nacionalne netrpeljivosti, kao što je bio slučaj upravo kod pokršćavanja Slovjena, osobito zapadnih, t. zv. baltičkih Slovjena od strane njihovih prvih vjerovjesnika, koji su se regrutovali većinom iz ranije pokrštenih, a njima politički nesklonih zapadnih susjeda njemačke narodnosti. Nijemci na sjeverozapadu, Grci na istoku, a Latini na jugu preko ostataka latinskog življa na istočnim obalama Jadrana i olakšanog saobraćaja morem vršili su tobožnju misiju vjerovjesnika među Slovjenu, ali, podlegavši gore istaknutim natruhama, skrivili su, da je kršćanstvo, kojemu inače staro slovjensko po svojoj prirodi nije moglo biti nesklono, kad bi mu bilo doneseno nepomućeno (primjer: uspješno misijonarstvo sv. Konstantina i brata mu Metodija), uz velike poteškoće i sporim korakom utiralo sebi put u slovjenskom svijetu. Takvo nekršćansko vjerovjesništvo kršćanstva među Slovjenu učinilo je, da su se ovi, uza sve na-

čelno pristajanje uz novu vjeru, radi rdave praklike službenih kršćanskih funkcionara često podvostručenim zanosom vraćali starim svojim vjerskim tradicijama i običajima, u kojima su ranije njihovi oci i oni nalazili tako skadan izmir i udovoljenje svojem religijskom osjećanju. Spominjem za primjer, između tolikih drugih, slučaj polapskih Ranaca ili Rujanaca, koji za kraljevanja Ludovika II. razočaravši se u kršćanskim vjerovjesnicima protjeraše njih iz svoje zemlje i uspostavise kult svojega vrhovnog boga Svantovida (bez jačih dokaza dovedenog u svezu sa kršćanskim sv. Vitom), čiji je kip i hram nakon nekoliko godina Valdemar danski podjarmivši Rujance uništio, kao što je po propovijedanju Nestorovu učinio Vladimir s bogom Perunom u starih od kršćanstva otpalih Rusa i t. d. Ovae i slične izvajske prilike davale su opetovano puta na kršćanstvo obraćenim Slovjenuima povoda da posegnu natrag za svojim starim vjerskim svetinjama, a s druge strane i sama priroda, milje i prirodni bliski način življenja, koji su Slovjenui kao od vajakada poznati ratari i stočari provodili, upućivali su ih na njegovanje prirodnoreligijskih osjećaja, na kojima u krajnjoj liniji bazira svaka mitologija.

Samo pak kršćanstvo, pa ne znam i koliko ono obazrivo bilo i vodilo računa, kao što je faktično i vodilo o čovječjoj prirodi, osobito o prirodi čovjeka primitivnog, nije ipak bilo u stanju da vodama svoje nauke nadomjesti onaj gotovo bezbroj pritoka, u kojima se je priroda izlivala u čovječju dušu, i tako stoljećima stvorila onu nerazrušivu i direktnu vezu između sebe i nje; a u prvom redu ne stoga, što je kršćanstvo, kako smo već spomenuli, vrlo često bilo ometano nesposobnošću ili slabostima onijeh, koji su imali zadaću da ga zastupaju i šire. Osjećaj i svijest bilo nemoći bilo nesposobnosti, da se ti pritoci prirodne religije zatrpaju i presuše, ili da se naveđu na rijeku kršćanske nauke i u harmoniju s evanđeljem, počeo je da rskorišćuje već stečeni prestiž kršćanske nauke u svijetu i njegovu opće priznatu superiornost, pa je uzeo da operira sugestivno djelujućim riječima i frazama, kad dolaze odozgo na niže, Ovamo spada, između ostalih, latinska riječ *paganus* zapravo »seoski«, »seljanin«, odatle *paganismus*, koji smo i mi poprimili skupa sa značenjem u riječi *poganstvo*, zatim naše u natpisu stavljeno *praznovjere*, koja bi riječ trebala da u našem jeziku nadomjesti lat. *superstitio*, i to, dakako, ne u njezinu pravom prvobitnom značenju prema *superistare* = »pre — ostati«, dakle nekako »preostanak«, »preostaci«, nego u značenju, koje je toj riječi dano u poznija vremena, kad se naime htjelo njom označiti inferiornost starih, u prvom redu poganskih religijskih tradicija i nazora naprama novoj religiji kršćanstva i njegovu naziranju o životu i svijetu. Sve to nije koristilo, i prirodna je religija prosljedila svojim životom i dalje, i to ne samo izvan kršćanstva, nego i unutar samog njega, bilo kompromisno i s njegovim pristajanjem, bilo pak i izričito protiv njegove volje.

Da ne idemo daleko, samo letimični pogled na svagdašnji vjerski život i vjersko bakanje prostoga puka u svih slovjenjskih naroda, a osobito u Rusa i južnih Slovjenua, potvrđuje nam najbolje, što smo netom kazali. Kršćanski će Malorus na pr. i danas kleti: »Perun by tja rostraskal!« kao i njegov sjeverniji pravoslavni brat u Bijeloj Rusiji: »Sbej tabja Perun!« ili: »Kab cjabé Perun uzjav či tresnuv!« Taj stari slovjenjski poganski bog živi ne samo u pravoslavnih, koji su po općem priznanju bolji čuvari prirodnoreligijske starine, nego i u katolika, na pr. u Slovaka, gdje mu se ime uzima skoro sinonimno za grom: »Parom do tebe!« »Parom ti do srdca!« »Peron

t'a zabil!« i t. d. U južnih je Slovjena ulogu Perunovu preuzeo u najviše slučajeva sv. Ilija gromovnik, kojega su pri dijeljenju blaga zapale »munje i strijele«, stoga o njemu i pjeva pjesma: »ni Iliju, koji gromom bije« i o kojemu prosti puk baje, da, kad bi doznao za svoj imendan, vas bi svijet toga dana uništio gromovima, pa mu Bog ne da to znati i sl. Drugi znameniti bog starih Slovjena, Veles ili Volos, zaštitnik stoke, on se je, čini se, prometnuo u kršćanskoga sv. Blaža, čije je ime pokazivalo glasovnu sličnost s njegovim imenom (Veles, Volos: Vlasij, Vlas, Vlaho), a i danas se u Rusa, Bugara i Čeha sv. Blaž štuje kao patron čobana i stada, dočim je u Čeha u nešto starije doba (XIV. s.) kršćanstvo Velesovo ime pretvorilo u »đavao«: »Ký jest čert, aneb ký veles...« (Máchal, Slov. báj. 34). I u našem jeziku kletve: »Bijes te skolio!«, »Bijes te odnio!« primile su kršćansko značenje kletve đavlom, a u stvari su to ostaci vjerovanja u stare »bijesove«, t. j. zločesta božanstva, osobito u antropomorfizirane pogibeljne prirodne pojave, kao: zimu, oluju, mećavu i sl., a tako isto bug.: »Da ta hvane bês!« slov. i kajkavski: »Bes ga vzemi!«, »Bes ga jaši!«, šok.: »Idi do bisa!«.

Prema bugarskoj narodnoj tradiciji sunce-momak se zaljubio u lijepu Grozdanku, koja se gdje gdje u ustima kršćanskim javlja i pod imenom Marije, a zapravo to je Zora ili Danica. Kad je zaljubljeni mladić izjavio majci, da, ili neka mu dadu ljubljenu djevojku, ili on ne će više ljudima svijetliliti, majka je Slavka poslala Bogu (isp.: Tetida ide na Olimp da posreduje kod Zeusa poradi toga, što su Ahileju oteli Brisejidu!), a »Djedo Gospod« obećaje, da će na Jurjevdan ujutru, kad se bude Grozdanka kupala s drugaricama u jezeru, potegnuti je na nebo i dati je momku. Kako se dalje sunce stavlja o bok samomu Bogu, i to je opće poznata i raširena pojava u slovjenском puku, i o tome je u nas, osim Nodila, zabilježio nešto i pisac ovih redaka (u Nast. Vjes. XXIX. sv. 9. i 10., str. 402—411.), a ovdje ću napomenuti još na pr. kršćansku pouku, koju u nas otac daje mladoj nevjesti na odlasku iz majčinih dvora s riječima: »Pomoli se Bogu pravomu i jasnomu na istoku suncu!« zatim običaj u Otoku slavonskom, gdje se upravljaju molitve »suncu zapadu« i »suncu istoku« (Zb N Ž. VII. 155) i u Srbiji kad se ujutru pri umivanju mole: »Pomozi, Bože i sveti Tomo (ili koji već bude svetac), današnje sunce i jasni dan da su nam na pomoć!« (Srp. Etn. Zb. XIX., 294). S obzirom na internacijonalno gledanje čovječjeg lika u mjesecu, ne samo Novogrcima, nego i Slovjenima, u prvom redu Rusima i južnim Slovjenima je poznata, uz ostale, kršćanski obojena priča, da se u mjesecu vidi Kain, kako drži Abela na vilama, kojima ga je probô. Česi pak vide u njemu Davida, koji igra na harfi, Poljaci sv. Jurja, Slovenci sv. Florijana, koji s vjedrom u ruci gasi ogranj, a i Majku Božju, koja drži djetesce Isusa u naručju, a pred njom kleči sv. Stjepan kralj ugarski, čemu pristupa sveslovjensko, a i inače po cijeloj Evropi rašireno vjerovanje, da su na mjesec dospjeli za kaznu ljudi, koji nijesu poštivali i svetkovali nedjelje. Svemu je pak tomu osnovom ranije vjerovanje, da je mjesec sjedište preminulih duša. O Zori smo već spomenuli, da ona u Bugara prima i ime »Marije«, a tako i u Rusa »Bogorodice«, u Malorusa »sv. Barbare«, koja jutrom obilazi po poljima i suze roní (jutarnja rosa!). I o zvijezdama već dugo pokršteni Slovjeni kršćanskim jezikom izriču stare poganske nazore kad kažu, da su nastale iz očiju božjih, ili da Bog pri rođenju svakog čovjeka užeže na nebu svjetlo i odatle ih onoliko mnogo, i one jasnije zvijezde da pripadaju ljudima sveta i pravedna življenja, a tamnije čeljadi, čiji je život grješan. O upadnom zvijezđu kumove ili kumovske slame prostosrdni narod

baje, da je to put, koji jednim krajem vodi u raj a drugim u pakao i po njemu se vozi Bog i sv. Ilija. Isp. zatim imena zvijezda, kao: sv. Petra ključ, stolica, štap, štap sv. Jakova, križ sv. Jelene, klobuk Boga oca i t. d. Duga, koja je po svojem izgledu jedan od najzanimljivijih i najljepših prirodnih pojava, radi čega ju je poznija usavršenija helenska mitologija i učinila divnom djevicom Iridom (i Malorusima je ona »lijepa gospa«, »vesolka!«), i njoj su pokršteni a prirodnoj religiji još uvijek odani slovjenški stočari nadijevali odlična i nježna kršćanska imena, kao »prijestolje Božje« ili »— Majke Božje«, »Božji pasac«, »pasac Bogorodičin«, i po vjerovanju češkog a i ruskoĝa puka grjehota joj reći samo »duga«, nego se njoj mora kazati »Božja duga« (Č. Č. M. 1855., 181; Afanasjev Poet. vozr. . . I. 350). Maloruska i slovenska mitska bića Mavje, Navje, Movje, Morje, a i Bugari za njih znadu i zovu ih Navjake, Nave (od stsl. navj = »mrtav«), dakle »mrtvi, duše mrtvih«, postala su kasnije obične duše od matera pometnute nekrštene male djece, koje imaju priliku većih ptica, u Bugara obično labudova, i lijeću okolo tužno cvileći, pa, kad ih čovjek čuje, mora im reći: »Krstim te u ime Oca i Sina i Duha svetoga!« pa će se primiriti. U hrvatskom ih Zagorju zovu »medivančići«. Slični duhovi, koji su u svezi s dušama preminulih, ili se javljaju kao predstavnici oživljenih prirodnih pojava, a nose pretežno obilježje kršćanskih zlih duhova, odnosno vragova, dolaze pod raznim imenima, kao: malik, maljak, macić matić, masmalić, maciklić, markaj, maslak, mrak, mračnak, mješčić, cikavac, orbo, šent, hudić, ovasar, ukosica, smetinjak, poganica, nežit, irudica (u oluji), ili kad se pomišljaju skupno: zduhe, slûte, kevre, lune, kečizube; slov. zlodî; mrus. kaduk, did'ko, bolotjanyk, morok, mara, dyvo, lycho, bida, nedolja, oblud, ljubostaj; č. lucek, špirek, rarášek, diblík, pikulík i t. d. Uzmimo zatim pučke običaje, koji se vežu osobito za Božić i Uskrs, jer se oko ovih dviju glavnih kršćanskih svetkovina okupila i zbila sva glavna bogata prirodnoreligijska baština o kultu pomlađujućega se boga sunca (dies natalis solis invicti) i zelenilom urešene i bujne Vesne, odnosno napuĝa sunca. I badnjak i koleda, zatim osveštenje vodice, zeleni Juraj, bijeli Martin, Kresovi, sv. Ivan svitnjak, sv. Ivan kupalo, sv. Petka Paraskijeva, Mlada Nedjelja, sretenije (zime i ljeta!), Baba Korizma i dr. sve su to svetkovine samo imenom kršćanske, a sadržaj im je potpuno poganski t. j. prirodnoreligijski.

S gornjim bismo nabranjem mogli proslijediti tako dugo, dok ne bismo skoro svaki kršćanski praznik i sve kršćanske običaje »od poroda do pokrova« spomenuli i pobrojili, budući je izvan svake sumnje, da je vaskolik svagdanji vjerski život slovjenškog puka u tolikoj mjeri i tako isprepleten s drevnim prirodnoreligijskim tradicijama i bio od njih u svojem razvoju uplvisan, da današnje njihovo prstonarodno kršćanstvo izgleda više prirodnoreligijsko, nego li skoro čisto kršćansko. I izuzmimo onaj najmanji i najneznatniji dio službenog u svim zemljama zajedničkog ceremonijala za vodeće krugove odnosne crkve, teško se je tu snaći, i mi ne bismo bili nipošto u stanju na pr. odsjeći: ovdje svršava poganstvo, odavle počinje kršćanstvo; ovo je osnovano na bibliji, a to je baština prirodnoreligijskih naziranja i t. d. Iz svega pak, što sam gore u kratko naveo, slijedilo bi dakle, da t. zv. pučko praznovjerje s obzirom na Slovjene, po mome mišljenju, nije ništa drugo, nego u zajednici s kršćanstvom proslijeđena slovjenška mitologija, t. j. prirodna religija, i tko hoće da izučava slovjenšku mitologiju, za njega je neophodno potrebno, da se, uz pretkršćanski religijski život starih Slovjena, upozna dobro i s cijelim kršćanskim životom i tradicijama slo-

vjenskoga prostoga puka, naročito pak s onijem dijelom, koji nije baš tako neozbiljan i prazan, kao što mu neozbiljno u nas ime glasi »pučko praznovjerje«.

Résumé. M. P. Bulat, secrétaire de la faculté des lettres (philosophie) de l'Université à Zagreb, traite la question: »La superstition populaire et la mythologie«. Il voit dans la superstition chez les peuples chrétiens les restes de leurs religions avant le christianisme. L'article s'occupe surtout de la superstition chez les peuples slaves et de la relation de celle-ci avec la reconstruction de la mythologie slave. On décrit le premier choc du christianisme avec le monde slave qui était païen, puis la lutte du christianisme pour l'assimilation des traditions de la religion naturelle slave avec les préceptes chrétiens. On cite quelques fêtes et usages de la vie religieuse actuelle qui ne sont que des restes de l'ancienne religion naturelle des Slaves. L'auteur conclut que, pour pouvoir reconstruire la mythologie slave, il est indispensable de connaître à fond la vie et les usages chrétiens chez les Slaves.